

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 355.318.2:355.343(4) [(091) "1914/1918"]

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2025-29-2>

Фалько С.А.

<https://orcid.org/0000-0002-8266-2643>

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ МІСІЙ ПРОВІДНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ В АРМІЯХ СОЮЗНИКІВ У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1914-1918 РР.: УЗАГАЛЬНЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ¹

*Присвячується моєму батькові,
підполковнику Фальку Анатолію
Івановичу, який в 1983-1986 рр.
виконував обов'язки військового
інструктора у ВПС лівійської
армії.*

Найновіші наукові досягнення у галузі воєнної історії пов'язані з використанням сучасних методик, розроблених провідними істориками кінця ХХ – початку ХХІ ст., що значно розширило діапазон дослідження різноманітних аспектів історії як науки. Багатовекторність наукових праць військово-історичної спрямованості вплинула і на вивчення історії військової модернізації. Це дозволило розширити осмислення важливого наукового напрямку – запозичення новітніх армійських технологій та методик за участю іноземних військових місій. У сучасних умовах тема дослідження перевірки нових військових технологічних і теоретичних інновацій в умовах бойових дій є актуальною. Вчені, які вивчали еволюцію військової справи під час Першої світової війни, не активно використовували метод узагальнення та компаративістики в контексті аналізу діяльності іноземних військових місій в арміях союзників у 1914-1918 рр. Зазвичай, вивчалися лише конкретні військові місії в окремі країни, що й призвело до фрагментарності знань про діяльність місій. Наприклад, низка досліджень присвячена історії німецьких та французьких військових місій в арміях своїх союзників під час війни. Проте, узагальнюючої роботи, яка б була присвячена такому складному явищу як запозиченню різних напрямів військових інновацій за допомогою іноземних військових фахівців, ще не створено. Зазвичай, вчені зосереджували свою увагу на впливі іноземних військових професіоналів на

¹ Це дослідження з'явилося завдяки сприянню доктора історичних наук, професора Лейпцизького університету Елізабет Каске, яка небайдує ставиться до війни в Україні та надає гуманітарну допомогу нашій країні. Автор дякує за допомогу доктору історичних наук, співробітнику центру стратегічних досліджень у м. Белграді доктору історичних наук Далібору Денді. Поради авторитетного американського військового історика, який досліджує турецьку армію початку ХХ ст., Едварда Еріксона щодо впливу іноземних армій на воєнну думку американської армії наприкінці ХІХ на початку ХХ ст. дуже допомогли в розумінні вивчення роботи французької військової місії в армії США в 1917-1918 рр. Завдяки допомозі цих науковців проведене дослідження отримало фундамент у вигляді необхідної літератури щодо вивчення історії військової модернізації на початку ХХ ст.

армії, в яких офіцери виконували свої обов'язки в складі місії. Діяльність же самих місій залишалася лише частиною загальної тематики щодо вивчення Першої світової війни.

Дослідження присвячене узагальненню проблематики діяльності військових місій в умовах масштабних бойових дій 1914-1918 рр., зокрема увага в роботі зосереджена насамперед на порівнянні діяльності німецької військової місії (в Османській імперії у 1913–1918 рр.) та французької військової місії (в Румунії у 1916-1918 рр.).

Ключові слова: військові місії, військові інструктори, військова модернізація, Перша світова війна 1914-1918 рр.

Перша світова війна стала справжньою революцією у військовій справі. Вона призвела до швидкої механізації засобів ведення війни, зокрема з'явилися нові засоби ведення бою, такі як: авіація, бронетехніка, підводні човни, торпедні катери. Швидкострільна зброя та важка артилерія стали домінуючими на полі бою. Змінилися тактика, напрями організації бойової підготовки командирів.

Кардинальні зміни відбулися і в запозиченні передових досягнень і форм у сфері ведення війни. Прискорена модернізація збройних сил союзників протиборчих країн була необхідна у зв'язку з швидкоплинністю будь-яких перетворень під час війни. Політики і військові фахівці розуміли, що підвищення боєздатності союзної армії є вкрай необхідне і за будь-яку ціну, оскільки поразка трактувалася як можливість втрати власної державності. З цієї причини багато європейських політиків, офіцерів провідних армії, які брали участь у військових місіях, вважали, що по суті армії союзників – Сербії, Румунії, Греції, Чорногорії чи Османської імперії – входять до складу збройних сил їхньої країни [1, р. 932].² Утім культурний шок від нових умов служби та брак часу на адаптацію часто розвіювали ілюзії офіцерів із Франції, Британії, Росії та Німеччини щодо реальності.

В той час молоді балканські країни і Туреччина швидко переозброюються новітніми засобами ведення війни [2, р. 29-31].³ Однак, в цілому, до 1914 р.

² Авторитетний французький історик Ж.-Н. Грантом вказував: «Коли [російський] генерал Гурко звинувачує його [керівника французької місії Бертло] в тому, що він більше румун, ніж румуни, Бертло відповідає, що він француз, але що інтереси Франції збігаються також з інтересами Румунії, і з посмішкою запитує себе, «чи не більше він росіянин, ніж його співрозмовник, бо інтереси Росії, за його словами, такі самі, як і в Румунії...» [1, р. 30-31]. Ще одне свідчення сприйняття армії союзника як знаряддя своєї держави, це доповідна записка Головного управління Генерального штабу російської імператорської армії Военному міністрові генералу В.О. Сухомлинову про діяльність у Чорногорії офіцерів-інструкторів з Російської імперії від 18 березня 1913 р. свідчила: «Взявши до уваги ... обстановку, за якої перебування наших інструкторів у Чорногорії могло бути корисним для Росії в разі ускладнень з Австро-Угорщиною я знайшов за необхідне залишити ... [офіцерів місії – С.Ф.] у розпорядженні нашого військового агента [атташе, генерала М.М. Потапова – С.Ф.] в Чорногорії надалі до особливих вказівок, а витрати із задоволення їх різного виду постачанням віднести на секретні суми за § 5 статті 1-го кошторису Головного управління Генерального штабу» [Потапов Н. М. Руски воїни агент у Црној Гори. т. 1..., р. 30-31].

³ За період 1854-1912 рр. продажі збройової фірми Круппа в Балканський регіон склали 6 595 гармат або 23,1% від загального обсягу експорту артилерії, що зробило Балканський регіон

армії багатьох азійських і балканських країн суттєво відставали від боєздатних армій Європи [3, р. 252-253].

Разом з тим, довоєнна діяльність військових місій уже принесла свої плоди. Офіцери з Німеччини, багато років працювали в арміях азійських країн – Османської імперії [4, р. 25], Японії [5, р. 410]. Наприклад, внаслідок модернізації в цих країнах, покращилось військове управління– з'явилися добре організовані генеральні штаби. Так, у балканських країнах, які вважалися слабкими у військовому плані, напередодні 1914 р. теж удосконалювалася організація військового управління, та покращився рівень підготовки командирів. На думку деяких дослідників, в означений період були організовані боєздатні генеральні штаби в Румунії, Греції, Болгарії та Сербії.

Разом з цим, військове управління не могло існувати без професійної підготовки командних кадрів військ. Тому, важливим напрямком модернізації армії напередодні Першої світової війни стало формування сучасної військової освіти в багатьох балканських країнах, в подальшому це вплинуло на покращення професіонального рівня офіцерів армії регіону [1, р. 141; 6, с. 25-31]. Професійна військова освіта сприяла більш сучасній організації армійських структур. Військові еліти вказаних країн рухалися в напрямі засвоєння європейських досягнень в галузі військової думки. Балканський регіон з 1912 р., коли почалися війни на півострові став справжнім полігоном нових доктрин та способів ведення війни. Французьким, російським, німецьким військовим місіям була надана роль спостерігачів випробувань нових форм бойових дій [7; 3, р. 250-257].⁴

Важливо, що на думку видатних військових теоретиків, час є суттєвим чинником прискореної модернізації. Найчастіше, в досліджуваний період саме часовий фактор був вирішальним в існуванні малих країн. У зв'язку з цим залучення військових фахівців, запрошених з передових армій Європи, вважалось одним з основних факторів швидкої і ефективної військової модернізації.

Стаття присвячена аналізу діяльності європейських військових місій, направлених передовими арміями Європи до країн Східної та Південно-Східної Європи, Османської імперії та Ірану під час Першої світової війни 1914-1918 рр. Ця війна стала справжньою революцією у залученні військових місій⁵ для підвищення боєздатності армій союзників основних протиборчих країн. У дослідженні за допомогою методу порівняння проаналізовано діяльність

найбільшим ринком збуту в Європі. Імпортувавши 3 943 гармати, Османська Туреччина посіла перше місце як найбільший клієнт Круппа у світі, а не тільки в Європі [1, р. 30-31].

⁴ Процес спостереження й аналізу за війнами початку XX ст. чудово розкрито у дослідженні Storz D. *Kriegsbild und Rüstung vor 1914 Europäische Landstreitkräfte vor dem Ersten Weltkrieg.* Berlin; Bonn: Mittler, 1992. 406 s.

⁵ Далі буде використовуватися поняття «місія». Під цим поняттям маємо на увазі виключно «військову місію», надіслану офіційно, чи під прикриттям групи військових професіоналів.

військових місій Франції в румунський, грецький, російський, сербський арміях, а також військових місій Німеччини в Османській імперії та Фінляндії, а Росії в Чорногорії. Також, на нашу думку, необхідно звернути увагу на причини залучення військових місій Британії, Швеції та Росії в Ірані: вони були дійсно необхідними як військово-політичний чинник на східній периферії бойових дій Великої війни 1914-1918 рр.

Метою дослідження є аналіз діяльності іноземних військових місій⁶ в арміях країн, що брали участь у Першій світовій війні 1914-1918 рр. Але, воєнно-морські місії, за складністю теми залишаються за межами дослідження.

Аналізуючи історіографію означеної тематики дослідження, зазначимо, що автор і раніше звертався до вивчення історії діяльності військових місій [8].

Необхідно зазначити, що осмисленню діяльності військових професіоналів з Франції в Румунському королівстві в роки Першої світової війни присвячені праці вчених з США і Франції –Г. Торрі [9] і Ж-Н. Грантома [1]. Діяльність французьких і британських військових професіоналів у Сербії досліджувала вчена Б. Стоїч [10].

У багатьох дослідженнях розглядається діяльність німецьких військових місій в Османській імперії напередодні і під час Першої світової війни. Піонером з дослідження участі в модернізації османській армії німецьких військових фахівців була робота І. Валлаха [11]. На нашу думку, необхідно звернути увагу на праці авторитетних військових істориків США та Туреччини –Е. Еріксона [12] і М. Уяра [13; 14]. Надзвичайно цікавою є новаторська праця німецького історика Г. Грюсхабера «Німецький дух» в османській та турецькій арміях, 1908-1938 рр.: історія передачі військових знань», опублікована у 2018 р. ця робота дозволяє детально розглянути проблему культурного впливу німецької військової думки та доктрини ведення війни на османську армію [15].

У 2019 р. була опублікована праця про діяльність французьких військових місій в Росії в 1914-1918 рр., одним з авторів якої є відомий військовий історик з Франції, полковник у відставці Ф. Гельтон [16].

Долю французьких офіцерів на чолі з Ж.П. Єйду в грецької армії в 1911-1914 рр. узагальнював у статті учасник місії генерал П. Бордо [17]. Польський професор Т. Шрамм вивчав діяльність французьких офіцерів, які діяли у складі військових місій у країнах Європи на початку ХХ ст. Один із розділів дослідження вказує на діяльність французьких військових щодо покращення бойових якостей грецької армії в 1917 р. [18].

⁶ Далі у статті буде використано термін «військова місія», «місія» щодо досліджуваного поняття проведення військової модернізації, тобто організації реформ за допомогою «військово-інструкторської місії». Місії, що мають інструкторські цілі, місії радників (військовий радник – термін, що з'явився на початку ХХ ст. До цього часу зазвичай використовувався термін військовий інструктор), зазвичай, незважаючи на різні назви мають кілька напрямків діяльності: навчання бойових частин та діяльність у військово-навчальних закладах; збирання даних про країну перебування; лобіювання закупівель зброї; зміцнення внутрішньополітичного впливу за допомогою місії.

Діяльність шведських і російських військових фахівців в армії і жандармерії Ірану вивчала С. Кронін [19]. Створення албанської жандармерії офіцерами армії Нідерландів вивчав Е. Руис [20]. Долю роботи італійських карабінерів в Греції на початку ХХ ст. досліджувала авторитетна вчена з Риму М. Г. Паскуаліні [21]. Цікаві щодо нашої тематики робота французького вченого Ж. Фремо [22] та британського історика Т. Берка [23]. Вони розкривають діяльність місій країн Антанти в арабських та іранських нерегулярних збройних формуваннях в 1916-1918 рр.

Важливою, для тематики дослідження є праця американського вченого Д. Кенна, що присвячена розвідницької, таємної діяльності французької військової місії в армії США в 1917-1918 рр. [24].

Також варто відзначити такі публіцистичні джерела, як *мемуари та спогади*, залишені учасниками військових місій означених років. До них передусім відносяться мемуари французьких, німецьких, румунських і османських офіцерів, які брали участь в діяльності військових місій. Так, наприклад, голові місії в Румунії в 1916-1918 рр. генералу А. Бертло належать опубліковані службові документи [25]. Голові російської артилерійської військової місії в Румунії генералу О.М. Виноградському належать мемуари, видані в Парижі в 1926 р. [26].

Генерал О. Ліман фон Сандерс залишив спогади про свою місію в османській армії на протязі 1913-1918 рр. [27]. Ці матеріали доповнюються щоденниковими записами османського офіцера-генштабіста Абдуллауфа бея, опублікованими сучасним турецьким військовим істориком М. Уяром [28].

Цікавим джерелом для дослідження є матеріали, що належать перу інструктора французької військової місії в турецькій жандармерії – капітана О. Сарру [29].

Інформаційну складову нашому напрямку дослідження додає оприлюднений щоденник адмірала Е. Трубриджа, голови місії британських артилеристів що працювала в сербській армії в 1915-1916 рр. [30].

Корисними є опубліковані архівні документи голови місії в Чорногорії генерала Н.М. Потапова [31], а також військових аташе тих років. Йдеться про оприлюднені офіційні документи військових представників Румунії та Британії у Ставці Верховного головнокомандувача російської армії – румунського генерала К. Коанда [32] та полковника британської армії А. Нокса [33], які є інформативні для нашого дослідження. Вони дозволяють зрозуміти та усвідомити військово-політичну ситуацію, яка сприяла відправленню військових місій до Румунії в 1916 р.

Організацію діяльності військової місії Німеччини у Фінляндії в 1918 р. описує у своїх мемуарах генерал Р. фон дер Гольц [34]. У науковий обіг, у контексті вивчення бойової роботи російської військової місії доцільно ввести доповідь генерала О.М. Виноградського [35]. Пізнавальними для теми статті є мемуари військового лідера Фінляндії генерала Г. Маннергейма [36], а також

учасника роботи німецької місії в Грузії полковника Ксеса фон Кресенштерна [37].

Таким чином, існує значний пласт наукового матеріалу, присвяченого обраній тематиці. Цей масив дозволяє вдосконалювати наукові знання про діяльність військових місій під час Першої світової війни 1914-1918 рр.

Щоб систематизувати матеріал дослідження, структуруємо періоди діяльності місій, що дозволить простежити еволюцію діяльності військових професіоналів в арміях союзних країн, які є основними учасниками війни.

Перший період стосується діяльності військових місій напередодні Першої світової війни. За початкову точку відліку діяльності доцільно брати так звану Боснійську кризу 1908 р., що зумовлено очевидною межею як політичної, так і військової активності європейських військових місій у країнах Південно-Східної Європи. Цей період закінчився в 1914 р. з початком оголошення Віднем війни Белграду.

Другий період охоплює хронологічні межі 1914-1915 рр., коли події розвивалися стрімко, початкова фаза війни була мобільною. У цей період французи, росіяни та британці підтримали сербську армію, направивши військові місії до Сербії. У свою чергу, німці надіслали додаткові військові місії в османській армії.

Третій період охоплює період позиційної війни 1915-1916 рр., коли на Балканському і Азійському фронтах поширилися нові форми ведення війни. Активно розширювалася діяльність місій. Крім офіцерів-інструкторів та генштабістів з провідних європейських армій, з'явилися технічні місії Франції та Німеччини в Османській імперії, Сербії, Росії, Румунії, Португалії.

Останній період війни (1917-1918 рр.) призводить до максимальної активізації в арміях держав-союзників, що є передовими у військовому плані, з метою максимального докладання зусиль для створення умов в надії на переломний момент у грандіозному військовому протистоянні 1917-1918 рр. Місії сприяли посиленню військово-політичного контролю Франції над арміями Сербії, Греції, Румунії та Німеччини над османськими військами, створенню національної армії в Фінляндії. В урядових і військових колах усвідомлюють, що наближається розв'язка війни. Події 1917-1918 рр. відрізняються динамічністю і максимальною активністю військових місій. Масштаби присутності військових професіоналів в арміях союзних держав, в порівнянні з довоєнним періодом, вражають.

Обсяг статті, на жаль, не дозволяє детально розглянути багатогранну діяльність європейських інструкторів в арміях союзників протягом досліджуваного періоду. У зв'язку з цим коротко перерахуємо військові місії досліджуваного періоду – 1908-1918 рр. Це десятиліття вкрай важливе для розвитку військової справи. Справжньої революції зазнало і використання військових місій інструкторського спрямування у країнах, які воювали.

Боснійська криза 1908 р., що була спричинена анексією Боснії Австро-Угорською імперією, спровокувала мілітаризацію Балкан, змусивши уряди країн регіону звернутися по допомогу до передових армій Європи щодо модернізації своїх збройних сил.⁷ У Чорногорії [31, с. 374]⁸ та Греції [17, р. 64-65] почали діяти військові місії Росії⁹ та Франції, а в османський [38], грецький [21] та іранський [19] жандармерії почали працювати фахівці з багатьох європейських країн. Дуже цікава діяльність міжнародної місії в Македонії – провінції Османської імперії [29; 38]. Важливою особливістю діяльності військових місій на Балканах з Нідерландів до Албанії було створення місцевої жандармерії. Місія армійських офіцерів з Гааги мала поліцейський характер. Ця подія сталася напередодні Першої світової війни в 1913 р. [20]. Згадаймо, що європейські країни вже надсилали військових у складі міжнародної місії з миротворчою метою до Македонії [38].

Для того, щоб з'ясувати особливості німецької військової політики в регіоні, необхідно зацентувати увагу на тому, що на початковому етапі активної діяльності військових спеціалістів – з 1882 по 1895 рр. – німецьку військову місію очолював генерал К. фон Гольц [11, с. 54-57; 4, р. 25]. Цей високопоставлений офіцер кайзерівської армії багато років організовував ефективні військові реформи, насамперед він зосереджував увагу на реформуванні військової освіти та переозброєнні армії імперії [4, р. 8; 45, р. 95].¹⁰ У 1908 р. К. фон Гольцнова очолював групу військових

⁷ У зв'язку з цим виникає важливе питання щодо наукової градації місій. Так, місія, делегована з Парижа до Белграду в 1912 р. під час Балканських воєн, мала за мету офіційний збір інформації, що дало можливість оцінити особливості сучасної війни. Діяльність місії з військових спостерігачів *не досліджується* в статті.

⁸ Військовий агент (аташе) Росії в Чорногорії М.М. Потапов доповідав у Петербург начальнику Генштабу таємною депешею 30.05.1909 р.: «Чорногорський Військовий міністр з відома князя Миколи звернувся до мене з офіційним листом... про делегування в Чорногорію російських офіцерів-інструкторів...» [31, с. 374-375].

⁹ Службові документи воєнного агента (аташе) М.М. Потапова від 31.01.1911 р. свідчать: «Полковник Єгор'єв і підполковник Колосов прибули сюди як інструктори чорногорської армії» [31, с. 487]; від 14.06.1911 р.: «Полковник Варшавської кріпосної артилерії полковник Рачинський, який перебував в Чорногорії тимчасово з 1909 р. ... штаб-офіцери виконують у Чорногорії наразі такі обов'язки: підполковник Колосов – помічника Військового міністра, полковник Рачинський – інструктора артилерії, а полковник Єгор'єв – директора кадетського корпусу» [31, с. 507]; від 13.03.1913 р.: «10 червня 1912 р. до королівської чорногорської армії відрядили строком на 6 місяців офіцера-інструктора з піонерної частини 1-го Кавказького саперного батальйону капітана Кулакова і на допомогу йому двох унтер-офіцерів» [31, с. 508].

¹⁰ Військовий (аташе) Росії доповідав у військове міністерство імперії від 26.01.1906 р.: «У 1903 р. завод Круппа отримав перше замовлення на виробництво скорострільних гармат [від уряду Османської імперії – С.Ф.]. Замовлення складалося з 184 польових гармат, 8 гірських гармат калібру 7,5 см і 500 артилерійських снарядів на кожну гармату... У 1905 р. було підписано другий контракт із фабрикою Круппа..., що передбачає виробництво і постачання 62 польових (калібр 7,5 см), 23 гірських (калібр 7,5 см), 3 мортир (калібр 15 см) і 3 гаубиць (калібр 10,5 см) гармат» [45, р. 95].

фахівців, яка консультувала османських офіцерів під час чергової хвилі реформ у збройних силах султана [12, р. 18].¹¹ У 1910 р. знову К. фон Гольц побував на маневрах османської армії, які були проведені вперше з часів війни з Росією в 1878 р., в яких було підкреслено недоліки діяльності першої німецької місії і слабкий вплив кайзерівської армії на організацію бойової підготовки в період німецької військової місії під керівництвом згадуваного К. фон Гольца в 1883-1895 рр. Німецька військова культура передбачала систематичне проведення навчань [15, р. 33]. Таким чином К. фон Гольцта його офіцери виявили недоліки османських реформ.

У контексті теми дослідження також варто згадати про відрядження французьких та німецьких офіцерів у складі місій до Марокко [39] та Латинської Америки [40]. Це важливо для теми нашого дослідження, оскільки під час війни, у 1915 р., офіцери-інструктори з Марокко, як підготовлений персонал, були направлені місією до військ арабських повстанців у Сирію [22, р. 59]. Таким чином створювався кадровий резерв компетентних офіцерів.

Важливою віхою в історії інструкторських місії стали війни на Балканах 1912-1913 рр., під час яких німецькі офіцери брали участь у бойових діях [15, р. 57].¹² Для розуміння еволюції ставлення до направлення місій до османської армії в 1913 р. важлива їх роль щодо аналізу бойового досвіду Балканської війни офіцерами місії в 1912 р. [15, р. 250].¹³ Наприклад, за словами німецьких офіцерів, османські солдати, мобілізовані в жовтні 1912 р., ніколи не проходили навчання щодо користування багатозарядними гвинтівками. Це було відзначено німецькими офіцерами спостерігачами (які служили в той час османам) під час війни, коли солдатам видавали нові гвинтівки просто на полі бою з ящиків для зберігання. Але мобілізованих солдат ніколи ні навчали користуватися сучасною зброєю. Резерв османської армії не був підготовлений до війни [15, р. 56].

¹¹ Це була таємна місія з метою оцінки стану реформ відомим генералом К. фон Гольцем. Для нашого дослідження важлива десятирічна діяльність німецької місії під керівництвом генерала К. фон Гольца в 1885-1895 рр.

¹² Під час Балканських воєн 24 німецьких офіцери служили в Османській польовій армії. Через офіційний нейтралітет Німеччини уряд імперії вдався до юридичного трюку. Німецьким офіцерам довелося покинути армію Кайзера і відмовитися від громадянства. Вони стали османськими підлеглими і приєдналися до османської армії на час війни з гарантованим поверненням на німецьку службу після закінчення воєнних дій [15, р. 57].

¹³ Однак критичний аналіз турецької армії в 1912 р. швидко показав, що вона поступається не прихильності до несистемного навчання, а в стані структурної слабкості та розумової відсталості. Чи могли б німецькі офіцери-інструктори досягти кращого результату, якби вони проявили більше майстерності у спілкуванні з людьми іноземної культури, ніж вони, ще належить з'ясувати. Що в ній не було всіх необхідних умов для проведення військових дій у великих масштабах. Доповіді баварського підполковника фон Лоссова, який виконував обов'язки османського командира з'єднання, яскраво показують труднощі, що стояли на шляху модернізації та ефективності Османської імперії. До того ж небажаним було прагнення деяких німецьких офіцерів пристосовуватися до цих умов [15, с. 250].

Результати Балканських воєн 1912-1913 рр. змусили уряд младотурків у Константинополі звернутися по допомогу до Німеччини. Після тривалих перемовин щодо умов служби в 1913 р. в Османській імперії з'явилася німецька місія під керівництвом генерала О. фон Сандерса. Це викликало гучний дипломатичний скандал напередодні Першої світової війни [13, р. 40].¹⁴ Але, місія залишилась у Константинополі [15, р. 58].

Паралельно діяли французи в Греції. Необхідно підкреслити, місія на чолі з генералом Ж. П. Ейду, що була відправлена з Франції напередодні Балканських воєн 1912-1913 рр., виявилася дуже ефективною для модернізації і збільшення боєздатності армії Афін [17]. Місія Ж. П. Ейду, на думку деяких істориків, спровокувала направлення військових фахівців із Берліна до Османської імперії [15, р. 59; 13, р. 34]. Але варто зазначити, що вирішальною причиною запрошення німецької місії під керівництвом генерала О. фон Сандерса було розуміння османської військово-політичної верхівки щодо необхідності проведення результативних військових реформ у збройних силах імперії [13, р. 39].

Характеризуючи період 1908-1914 рр., зазначимо – важливу роль Балканських воєн 1912-1913 рр. як етапу форсування модернізації армій регіону, коли військові місії були надіслані в Османську імперію, Грецію, Чорногорію, Албанію. Разом із навчанням офіцерів балканських країн у військових навчальних закладах у Франції, Німеччині, Італії, Росії та ін. країнах, а також переозброєнням військові місії були важливим елементом військово-політичного впливу на збройні сили країн регіону [45, р. 98].¹⁵

*Війна повністю змінила «правила гри» щодо діяльності місій.*¹⁶ У 1914 р., зважаючи на плани нетривалих воєн, багато місій були відкликані в дієві армії. Офіцери були потрібні в арміях метрополій. Але вже в 1914 р. французи,

¹⁴ Важливо підкреслити, що дипломати стежили за роботою офіцерів з інших країн. Що є маркером часу. Скандал виник через умови місії О. фон Сандерса в османській армії [14, р. 34].

¹⁵ Ще 26 грудня 1891 р. військовий агент (аташе) Росії в Османській імперії полковник М.М. Пешков доповідав до Петербургу: «У 1887 р. 12 турецьких офіцерів, яких відправили в Німеччину для військової підготовки, завершили свою 3-річну службу в прусській армії в листопаді цього року та повернулися до Стамбула в грудні. Ці офіцери, які були прийняті султаном, були підвищені у званні, отримали державні нагороди і приписані до частин у гвардійській дивізії. Той факт, що ці офіцери були прийняті самим султаном, є знаковою подією. Кількість військових, які були там від 1 до 4 років, склала 37, з яких 28 були офіцерами, які пройшли курси військової підготовки. Таким чином, Німеччина має значну кількість германізованих офіцерів османської армії» [45, р. 98]. Спроба германізації була і в румунській армії. У 1910 р. 5 румунських кандидатів на офіцерські посади навчалися в Німеччині, 5 в Австрії, 3 в Італії, 7 у Франції [1, р. 141].

¹⁶ До війни 1914-1918 рр. діяльність військових місій була підпорядкована міжнародним законам. Так, у 1912 р. французька військова місія в Греції та російська військова місія в Чорногорії офіційно припинили свою діяльність [31, р. 639].

росіяни і англійці направили свої місії в Сербію і Чорногорію [30, р. 30].¹⁷ Змінилась мотивація дій офіцерів місії. Голова британської місії адмірал Е. Трубридж згадував щодо привітання сербським населенням британських військових: «Висадка британських батареї на залізничній станції Топсидер була зустрінута вдячними громадянами Белграда. Ці англійські гармати, прикрашені квітами, буксировані шістьма парами волів, були зустрінуті белградцями на своїх позиціях. Громадяни Белграда бачили у своїх союзниках, британських солдатах, своїх захисників» [30, р. 32].¹⁸

Натомість німці збільшили кількість місій в Османській імперії. Протягом 1914-1915 рр. на прохання османських військових прибуло ще три окремі місії, які не були підпорядковані О. фон Сандерсу [13, р. 56].¹⁹ Поруч з тим уже з самого початку бойових дій влада німецької імперії, розуміючи необхідність збільшення контролю над армією союзників, значно посилала місію О. фон Сандерса. Так, група німецьких офіцерів Генерального штабу на чолі з полковником Б. фон Шеллендорфом, по суті, очолила Генеральний штаб Османської імперії [11, р. 133]. Це повністю підпорядковувало османську армію Німеччині. Усе це відбувалося за згодою керівника младотурецького тріумвірату генерала І. Енвер-паші. Багато військових фахівців вважають, що діяльність німецьких офіцерів сприяла відсічі десанту союзників на Галіпполі в 1915 р. У подальшому, в 1916 р. направлення до османської армії в Месопотамії групи офіцерів на чолі з генералом К. фон Гольцем сприяло успіху осман на азіяському театрі бойових дій [12, р. 167].

Для даного дослідження цікавим є період активної військової допомоги Росії у справі модернізації армії Чорногорії, зокрема діяльність групи офіцерів російської армії на чолі з генералом М.М. Потаповим.²⁰ Місія у цій невеликій країні працювала з перервами протягом 1903-1915 рр. Через складну плеємну

¹⁷ Голова британської місії адмірал Е. Трубридж згадував: «7 січня 1915 р. британські міно-торпедні загони на чолі з лейтенантом Елліотом Н. Бертрамом першими прибули в Белград. Це була група з 26 осіб, яка привезла різні типи морських мін і торпед. Адмірал Трубридж приєднався до них 22 лютого 1915 р., звідки [з Сербії – С.Ф.] командер Кардейл повернувся до Греції. 8 британських морських гармат із 25 артилеристами прибули в березні того ж року. Приїзд кожної закордонної місії мав значне політичне значення, крім очевидного військового» [30, р. 32].

¹⁸ До літа 1914 р. кількість офіцерів місії О. фон Сандерса збільшилася до 70, а до кінця війни – до 800. Ця підсумкова цифра не включає німецькі частини і з'єднання, які були відправлені під різними назвами протягом війни [28, р. 144].

¹⁹ У серпні 1914 р. на прохання генерала І. Енвер-паші для модернізації та зміцнення Дарданелл із Німеччини прибула місія адмірала Г. фон Узедома у складі 26 офіцерів і 520 нижніх чинів під офіційною назвою Sonderkommando Kaiserliche Marine Türkei [13, р. 56]. 12 грудня 1914 р. до Константинополя прибув генерал К. фон Гольц на посаді військового помічника султана Мехмеда V [13, р. 63]. Капітана Ерїха Серно 3 лютого 1915 р. призначили командиром авіаційної школи та ще один німецький офіцер був відповідальним за османські повітряні війська [13, р. 60].

²⁰ До складу місії входили 6 офіцерів та 2 унтер-офіцера [31, с. 467, 507, 509, 637].

організацію чорногорського суспільства та цілої низки ускладнюючих внутрішньо та зовнішньополітичних факторів для діяльності російських офіцерів, місія не досягла своїх цілей. На підставі спостереження за участю чорногорців у військових діях Балканських війн 1912-1913 рр. російський посланник у Чорногорії А.А. Гірса в листі міністру закордонних справ С.Д. Сазонову вказував: «...дворічна діяльність наших інструкторів практичних і корисних результатів не дала» [31, с. 675].

Характеризуючи період 1914-1915 рр., необхідно вказати на швидке збільшення військових місій різної спрямованості в Сербії, Османській імперії. Це була реакція правлячих еліт Німеччини, Британії, Франції та Росії на лавиноподібне розширення воєнних дій за кордонами західного і східного фронтів. Це був період імпровізації. В генеральних штабах воюючих держав рішеннях приймалися в контексті бойових дій.

Але до 1916 р. стало зрозуміло, що якість військових дій кардинально змінилася. Війна перетворилася у боротьбу на виснаження. Досвід позиційної війни був затребуваний арміями Росії і Османської імперії. Це призвело до розширення напрямів діяльності місій у цих країнах [49, р. 200-272].²¹ Французькі військові фахівці були направлені в Румунію [1, р. 159]²² і Грецію [18, р. 232]²³ з метою якнайшвидшої модернізації армій. Начальник французької місії генерал А. Бертло розумів, що дві третини румунських офіцерів, які були резервістами з невеликим вишкілом, не були готові до того типу війни, з яким зіткнулася Румунія [25, р. 152]. Важливих успіхів щодо відновлення боєздатності румунської армії досягла французька військова місія на чолі з генералом А. Бертло, яка була делегована в цю країну в 1916 р [1, р. 926]. Склад цієї місії внаслідок імпровізації було збільшено: місія стала складатися з декількох підрозділів військових фахівців. Кожна група офіцерів мала свій напрямок діяльності. Так, функціональні секції місії були в медицині, авіації, у військово-морському флоті Румунії [1]. Загальна кількість французьких військових фахівців у Румунії досягла чисельності понад дві тисячі осіб [1, р. 294, 321].²⁴ За словами військових істориків, ефективною координацією

²¹ Еволюція французької військової доктрини під впливом позиційної війни докладно розглянута сучасним французьким військовим істориком М. Гойя: Goya M. *L'Invention de la guerre moderne: Du pantalon rouge au char d'assaut 1871–1918*. Tallandier, 2014. 480 р. [49].

²² Авторитетний французький дослідник Ж.-Н. Грантом детально вивчав діяльність місії генерала А. Бертло. Вона складалася з двох тисяч військових та діяла з вересня 1916 по грудень 1917 р.

²³ Для формування в Греції армії прихильників Антанти в грудні 1916 р. французи направили місію в складі 150 військовослужбовців (Урядова армія Греції не підтримала війну з німецьким блоком) [18, р. 232].

²⁴ Місія під керівництвом А. Бертло посилювалась поступово. Наприклад, у жовтні 1916 р. французький Генеральний штаб додав до місії групу інструкторів з організації використання кулеметів, в грудні 1916 р. з Франції прибуло 40 офіцерів-інструкторів, на початку 1917 р. до місії приєдналися 200 офіцерів та 300 солдат [1, р. 293-294]. Автономно, під загальним

місії керував французький генерал А. Бертло [1, р. 926; 9, р. 182].²⁵ Вважається, що ці місії були найбільш вдалим і ефективним під час Першої світової війни. Ця оцінка поширена і нині в наукових колах, незважаючи на поразку Румунії, яка пов'язана з військовим крахом російської армії у 1917 р. [1, р. 932]. Керівник російської артилерійської місії в Румунії генерал О. Виноградський згадував: «У жовтні [1916 р. – С.Ф.] прибула з цією метою [реформування] французька місія зі спеціалістів з усіх галузей. На чолі її стояв колишній командир одного з найкращих французьких корпусів генерал Бертло, довірена особа головноверха [головнокомандувача] генерала Жоффра, талановитий воєначальник, дуже розумна й тактовна людина, забезпечена величезними повноваженнями та коштами, який відзначився під Верденом. Після грудневих румунських невдач [1916 р.] обсяг робіт для місії збільшився, і вона поступово зросла приблизно до 200 офіцерів і 1000 нижніх чинів, генерал Бертло зважаючи на свої особисті властивості і той престиж й симпатії, якими користувалася в Румунії Франція, швидко набув великої популярності та впливу» [35, с. 21]. Ще одним аргументом щодо успіху діяльності французьких інструкторів може слугувати свідчення командира російської кавалерійської дивізії на румунському фронті генерала П. Врангеля: «Румунська армія, < ... >, була відтягнута впродовж зими в тил, відпочила і реорганізована під керівництвом французького Генерального штабу, вражала своєю виправкою і зовнішньою дисципліною» [41, с. 146].

Недостатньою дослідженою темою залишається вивчення діяльності російської військової місії в румунській армії, спрямованої ставкою верховного головнокомандування в 1916 р. Вона, як і французька місія в Румунії та німецька місія в Османській імперії, складалася з кількох окремих загонів офіцерів та військових фахівців. Відомо про направлення до Бухаресту групи офіцерів російської армії, яку очолював генерал М.А. Беляєв у 1916 р. [25, р. 89].²⁶ Він був представником російської ставки при румунському головнокомандуванні. Мета офіцерів – взаємодія зі ставкою короля Румунії. Окремо було делеговано місію російських зброярів: «Особлива комісія з наших військових техніків, представників задовольняючих управлінь та офіцерів

керівництвом А. Бертло, діяли французькі інструктори-артилеристи, 4 офіцера та 50 солдат фахівців з бронетехніки, офіцери зв'язківці, телеграфісти, військові інженери тощо [1, р. 312, 317, 319, 321]. Протягом 1916-1917 рр. з Франції прибуло більше 430 офіцерів та 1500 сержантів та солдатів. Авторитетний американський дослідник Г. Торрей у своїй праці вказує, що до лютого 1917 р., унаслідок наполегливих вимог А. Бертло, французький уряд відправив до Румунії близько 400 офіцерів і 1000 солдатів. [9, р. 182].

²⁵ Підкреслює це твердження й англійський військовий аташе в Росії полковник А. Нокс: «На початку зими більша частина румунської армії була виведена в резерв для реорганізації та навчання під вмілим керівництвом генерала Бертло і великого штабу французьких офіцерів» [33, р. 533].

²⁶ Начальник французької місії А. Бертло згадував: «Генерал Беляєв, якого я бачив на Ставці, казав мені, що він є на чолі місії, яка відіграватиме ту саму роль, що й моя» [25, р. 89].

Генерального штабу, ...[з організацією] бойовому постачанні румунської армії. Комісія ... на місці мала ознайомитися з потребами румунської армії, зі станом румунської промисловості і на підставі всього цього скласти докладний план постачання румунської армії за сприяння Росії та наших союзників – Франції чи Англії» [42, с. 97]. Головою комісії було призначено досвідченого фахівця в галузі виробництва зброї генерала М. Гібера фон Грейфенфельса – начальника Сестрорецького збройового заводу. Склад місії – 6 офіцерів та зброярів.²⁷ Пізніше, у жовтні 1916 р., до Бухаресту з метою зміцнення румунської артилерії було направлено артилерійську військову місію на чолі з генералом О.М. Виноградським [26, р. 238]. У своїх спогадах, виданих у Парижі в 1926 р., він вказав на мету місії, її склад, зокрема зазначив, що фахівців надали: «як технічних «радників», на чолі якої я [О.М. Виноградський] був поставлений встановити з метою майбутніх спільних дій тісний контакт з румунською артилерією і зробити так, щоб вона використовувала наш досвід більш ніж дворічної війни» [26, с. 233]. Склад місії був значний – 3 генерали та 12 старших офіцерів та 15 молодших офіцерів артилеристів та близько 70 артилеристів. З 1 листопада 1916 р. їх розподілили по різних арміях Румунії [26, р. 244].²⁸

За словами О.М. Виноградського, російська місія підтримувала тісні стосунки з французькою місією А. Бертло, яка прибула до Бухаресту раніше. Згадаємо, румунська армія через слабку готовність до війни зазнала поразки у військовій кампанії 1916 р. Але, за твердженням американського дослідника Р. Торрея, з організації допомоги румунській армії 1916 р. і почалася прихована політична боротьба між Петроградом та Парижем за військово-політичний вплив на Румунію. Особливим засобом цієї боротьби були військові місії Франції та Росії в армії румунського королівства. Це справді був елемент військово-політичної боротьби, значення якого посилювалося в процесі війни 1914-1918 рр. [9; 16, р. 93].²⁹

²⁷Відомий військовий зброяр В.Г. Федорова зазначала: «На початку вересня 1916 р. наша місія – у складі В. Гібера, мене [В.Г. Федорова – С.Ф.], фахівців: без постачання металу – Куклін, по закупівлі снарядів – Пухальський і представників Головного інтендантського управління – Соколова і Головного інженерного управління – Пржевалінського – вже рухалася через Могильов і Київ до Бухареста» [42, с. 97].

²⁸ Учасник російської місії О.М. Виноградський згадував: «1 листопада 1916 року наші офіцери вирушили до своїх частин: група генерала Крутікова, що складалася з 8 офіцерів, була приєднана до румунської Армії Півночі; Генерал Пашенко пішов з 14 офіцерами в II-ю армію, а полковник Лазаркевич був направлений зі своїм офіцером в I-у армію. Особисто я перебував у Бухаресті, звідки мав намір влаштовувати питання, які виникали, та курирувати роботу» (разом російська артилерійська місія складала 3 генерала, 24 офіцера) [26, с. 243].

²⁹ Протиріччя настільки загострилися, що в січні 1917 р. французький представник генерал Де Кастельно, що прибув в Росію і А. Бертло погодилися після ще трьох місяців діяльності місії повернутися до Франції з частиною своєї місії, залишивши на фронті лише декількох французьких офіцерів під керівництвом генерала М. Жанена (головуючого французької місії в

Важливим епізодом роботи військових інструкторських місій у 1916-1918 рр. була діяльність групи французьких військових місій у Російській імперії. Місії поступово розширювали свою діяльність і охопили багато напрямів роботи, і складала в 1917 р. понад тисячу офіцерів і солдатів [16, с. 3].

З вересня 1917 р. інструктори з Франції, використовували досвід позиційної війни та почали допомагати в підготовці американської армії [24]. Цікавим є факт відрядження в червні 1918 р. генерала А. Бертло, колишнього начальника французької місії в Румунії, в США для організації військової місії з метою навчання армії, що формується, для участі в боях на західному фронті [9, р. 240]. Поступово кількість французьких офіцерів-інструкторів в армії США, розташованої у Франції, в травні 1918 р. досягла 320 осіб. Очолювали цю французьку місію при Американському експедиційному корпусі в Європі спочатку генерал Пельтьє, а потім генерал Рагено [43]. Французькі інструктори були спрямовані на навчання американців тактики позиційної війни. Це дозволило суттєво зміцнити боєздатність молодшої американської армії, сформованої під час війни у 1917-1918 рр. Разом з тим, французькі офіцери місії зустріли сильний консервативний опір введенню ними тактичних нововведень у навчання на підставі досвіду позиційної війни 1915-1917 рр. з боку американських командирів [46, р. 202].³⁰ На думку американського історика Кен'є, цікавими є аналітичні функції цієї місії. За допомогою французьких офіцерів-інструкторів розвідувальне бюро Генерального штабу Франції збирало інформацію для оцінки боєздатності американських військ [43].

У 1917 р. Франція за допомогою військових місій організувала армію в Греції. Її зібрали прихильники Е. Венізелоса, які орієнтувалися на Антанту. Це було надзвичайно складним завданням, оскільки значна частина офіцерського складу грецьких збройних сил була орієнтована на союз з німецьким блоком та прихильниками короля, які виступали проти союзу з Антантою [18, р. 229-230]. Були проведені масштабні чистки і звільнено близько 800 грецьких офіцерів, налаштованих протинамецькі. Цікаво, що активні дії щодо масштабних звільнень політичних противників проводили у військах младотурки. До 1918 р. кількість

Росії), які виконували роль інструкторів у румунських військах. Проте революція в Росії завадила виконанню планів [16, с. 93].

³⁰ На думку дослідника Е. Віста американській генерал Д. Першинг (командуючий американськими експедиційними силами в Європі 1917-1918 рр.) дуже ясно дав зрозуміти своїм підлеглим, що вони повинні відмовитися від англійських і французьких методів навчання на користь концентрації на прийомах відкритої війни. Вірячи, таким чином, за словами одного зі старших офіцерів його штабу, що «американська армія не може бути створена французами або англійцями, Д. Першинг і його штаб вкотре відкинули цінний військовий досвід своїх європейських союзників. Оскільки, на його думку, британська і французька культурна слабкість, надмірна опора на вогневу міць і тактична зацикленість на обороні були корінними причинами застою у війні, тільки справді американська армія, сповнена духу рідного фронтиру [46, р. 202].

офіцерів у французькій військовій місії в армії Е. Венізелоса, що діяла на Салонікському фронті, досягла 150 військових фахівців. Вона надала значну допомогу у формуванні нової армії Греції [18, р. 232].

Цей період характеризується створенням окремих технічних військових місій, пов'язаних із появою нових видів військ – бронетехніки, авіації, розширенням використання артилерії великого калібру, ускладненням інженерної війни, поширенням нових видів зв'язку.

Кульмінацією німецької військової імпровізації в Османській імперії вважається 1917 р., коли була створена спеціальна штабна група «армійської групи F» (турецька назва – «Йилдирим»), в складі – 65 німецьких і 9 турецьких штабних офіцерів на чолі з колишнім начальником Генерального штабу Німеччини Е. фон Фалькенгаймом [12, р. 175].³¹ У Берліні домінувала думка, що безпосереднє німецьке керівництво покращить боєздатність військ султана. Ця ініціатива не змінила становище на палестинському фронті. Не дала позитивного результату і заміна керівника місії – Е. фон Фалькенгайма на О. фон Сандерса. Ця ротація була зумовлена спробою покращення взаємодії між німецькими високопоставленими офіцерами та османськими командирами [14, р. 364]. Проте загальне військово-політичне становище до 1918 р. не сприяло військовим успіхам групи офіцерів на чолі з О. фон Сандерсом. Армія султана була розгромлена в боях із британцями біля міста Мегіддо [14, р. 378]. Необхідно відокремити діяльність військових місій, що направляються німецьким командуванням до османської армії, від участі в бойових діях регулярних частин армії кайзера на палестинському та месопотамському фронтах азійського театру воєнних дій. Авторитетний американський дослідник Е. Еріксон вказує чисельність цих допоміжних військ 20 000 військовослужбовців [12, р. 233]. Але вивчення діяльності цих військ лежить поза зоною нашого дослідження.

Упродовж 1916–1918 рр. у Сирії та Палестині діяла французька військова місія у складі 12 офіцерів і 48 сержантів та солдатів [22, р. 55]. Однак, порівняно з англійськими силами, діяльність французької місії була незначною і не справила великого впливу на події в регіоні [22, р. 71]. Британці, активно діяли в Ірані, де за допомогою військово-інструкторської місії створили загони Південно-Персидських стрільців. Метою цієї ініціативи було протиставлення німецької активності в регіоні. Завдання навчання стрільців лягло на генерала П. Сайкса, який був офіцером британської індійської армії, що мав досвід роботи в перських справах. Британський уряд надав йому 16 офіцерів, які володіли перською. На початку 1917 р. до місії приєдналися ще 10 військових. На серпень 1917 р. місія налічувала вже 70 британських офіцерів і 84 унтер-офіцери [23].

³¹ Цю схему туркам представили як корисну для фон Фалькенгайма, тому що персоналу не довелося б так сильно залежати від перекладачів [12, р. 175].

1918 р. призвів до розпаду Російської імперії та відправлення німецьких військових місій до Фінляндії [34, р. 97].³² У Хельсінкі та Тбілісі були створені нові національні армії [34, р. 99]. Але, військову місію корисно використовували лише фіни. Безпосередньо на цьому прикладі видно різницю між використанням військових професіоналів і відмовою від місії [37, р. 48].³³

Важливим етапом поширення діяльності військових місій було направлення групи військових фахівців із Німеччини до Фінляндії у 1918 р. Місія була виділена зі складу так званої «балтійської дивізії» (нім. – Ostsee-Division) яку очолював генерал Р. фон дер Гольц [34, р. 99]. Перед приходом німців на допомогу молодій фінській державі прибули шведські офіцери-добровольці. Лідер фінської армії генерал Г. Манергейм розумів: «До приходу німців, на допомогу молодій фінській державі прибули шведські офіцери-добровольці». Також Г. Манергейм згадував: «Утім, 10 лютого [1918 р.] до Ставки, яка тоді розташовувалася в Сейняйокі, прибуло 5 шведських офіцерів: полковник Ернст Ліндер, капітани М. Тернгрен, граф В.А. Дуглас, Г. Пейрон та К. Петерсен, а невдовзі прибули й інші. Під час Визвольної війни у списках фінської армії нараховувалося загалом 84 шведські офіцери, а серед них – 34 стройові. Значення цих додаткових досвідчених кадрів з кожним днем ставало дедалі помітнішим. Робота шведських офіцерів не була ні легкою, ні вдячною, а зважаючи на те, що вони, окрім деяких винятків, не розуміли фінської, то їхню роботу, звісно ж, ускладнювало й спілкування. Вони працювали завзято і самовіддано» [36, р. 268-169]. Але, більш ефективно діяла група німецьких офіцерів та унтер-офіцерів – зі складу німецької військової місії, що створив Р. фон дер Гольц – змогла організувати військову підтримку діяльності фінських націоналістів у Росії та сприяла закріпленню проголошеної

³² Командир німецьких військ у Фінляндії в 1918 р. генерал Р. Фон дер Гольц щодо розбудови місцевої армії згадував: «Німецька модель вимагала німецьких організаторів. Я попросив і отримав старшого офіцера Генерального штабу. На цю посаду призначили полковника В., який зарекомендував себе як досвідчений організатор. Своєю рішучістю, своїм досвідом, вірністю обов'язку, ретельністю і працьовитістю він заслужив захоплення фінських співробітників, яким подав приклад. При ньому офіцери Генерального штабу або Військового міністерства з Німеччини командували найважливішими відділами Генерального штабу і військового міністерства, а також кожною змішаною військовою частиною» [34, р. 97].

³³ Головуючий німецької місії Крес фон Кресенштейн згадував: «Національні збори Грузії в серпні 1918 р. одностайно ухвалили військовий закон, ухвалений мною за німецьким зразком, з незначними правками. В особі генерала Гедеванова військовий міністр вибрав дуже здібного і чуйного помічника, з яким ми могли б працювати разом приємно і довірливо. Я надав у його розпорядження майора графа Вольфскееля і кількох офіцерів. Доказ міцності військ, які мали бути створені, було розроблено мною, так само як і план організації Військового міністерства. Грузини представили мені на розгляд [план – С.Ф.], який передбачав створення занадто великого і занадто дорогого апарату для маленької армії, справді східної. Робота з організації армії просувалася порівняно повільно, оскільки грузинські офіцери на чолі з начальником Генерального штабу генералом князем Андроніковим, які вважали, що розуміють краще за нас німців, саботували нашу роботу» [37, р. 48].

незалежності Фінляндії що сталося офіційно ще 18 грудня 1917 р. [34, р. 97].³⁴ Після завершення Першої світової війни німецькі військові спеціалісти активно діяли й в інших регіонах Прибалтики [34, р 119-129].

Таким чином, останній період війни відкрив нові можливості діяльності військових місій – формування національних армій у найкоротші терміни. Але саме наприкінці війни стало зрозуміло, що можливості військових місій мають свої межі.

Робота з джерелами та науковою літературою дає чітке розуміння того, чим відрізнялася діяльність військових професіоналів місій до Першої світової війни 1914-1918 рр. і безпосередньо під час війни.

Важливою проблемою дослідження є розуміння механізму формування місій. Напередодні Першої світової війни, що почалася в 1914 р. встановлено, що важливе місце в організації військових місій було відведено військовим аташе. Ці офіцери, які досягли успіху на дипломатичній службі, зазвичай, дуже добре знали країни, в яких працювали. Наприклад, значну роль у формуванні ідеї направлення військової місії з Франції до Румунії у 1916 р. відіграв військовий аташе французької республіки в цій країні полковник Депре [1, с. 147]. Одним із головних архітекторів створення російської військової місії в Чорногорії в 1911-1915 рр. був військовий агент (аташе) у цьому королівстві генерал М.М. Потапов [31, с. 374].³⁵ Таким чином, нерідко формування військових місій у цих країнах належало офіцерам – військовим аташе, які були акредитовані у столицях досліджуваних країн [44].³⁶

Найважливішим напрямом дій військових місій у передвоєнні роки було зобов'язання сприяти збуту вітчизняної зброї в країнах присутності місій [4, р. 4]. Масштаби успіху в лобіюванні продажу зброї вражають. Під час світової війни 1914-1918 рр. постачання багатьох видів зброї, через дефіцит в

³⁴ Масштаби участі німецької місії в навчанні фінів вражають. Генерал Р. фон дер Гольц згадував: «Навчання артилерії взяв на себе баварський майор Буц, командувач артилерією Балтійської дивізії ... Авіаційною справою керував капітан Зебер. Кандидати в офіцери піхоти проходили особливе навчання у Фрідріхсгамі у капітана Шарфа... Флотських артилеристів на укріплених островах перед Гельсінгфорсом навчав капітан-лейтенант резерву Вустрау» [34, р. 115].

³⁵ Військовий агент (аташе) М.М. Потапов 30.05.1909 р. доповідав начальнику Генерального штабу О.З. Мишлявському про прохання Чорногорії надати їй допомогу в посиленні армії: «Чорногорський Військовий міністр з відома та згоди князя Миколи [монарха Чорногорії] звернувся до мене з офіційним листом, у якому, посилаючись на нову політичну ситуацію, яка настала після анексії Боснії і Герцеговини [1908 р.], на Балканах, клопоче: ... 3) про надіслання в Чорногорію російських офіцерів-інструкторів: одного – фахівця зі стрілецької справи, одного – з артилерійської та одного – з інженерної і, крім того, одного офіцера Генерального штабу, який міг би безпосередньо керувати роботами Генерального штабу у Військовому міністерстві і відати курсом з підготовки офіцерів для служби Генерального штабу» [31, с. 374].

³⁶ Детальніше про діяльність військових аташе див. – Vagts A. The Military Attaché. Princeton: Princeton University Press, 1967. 330 р.

умовах окопної війни, було ускладнено, але залишилося напрямом лобістських дій місій [12, р. 233].³⁷

Війна відверто вказала, що військові місії провідних європейських держав до новостворених армій Південно-Східної та Східної Європи є маркером військово-політичного союзу. Ідеї військово-політичних лідерів Антанти та центральних держав були очевидними. Вони сформувалися, як стратегія непрямих дій на Балканах, Кавказі та Близькому Сході. Водночас, у кожній політичній сили була своя мета. Наприклад, лідер младотурків, колишній військовий аташе в Берліні І. Енвер-паша, будував плани створення пантюркської держави. Румунські політики та генерали мріяли про відродження «Великої Румунії». Передові османські, грецькі, сербські та румунські офіцери під час Першої світової війни зрозуміли, що інтереси їхніх народів не завжди збігаються з інтересами сильнішого союзника. З цієї причини потреба в сильній армії для побудови національної могутності змушує поглянути на діяльність місій під іншим кутом. Так, османський генерал М. Кемаль [14, р. 311], румунський генерал А. Авереску [1, р. 301] були яскравими представниками обмеження діяльності іноземних місій у своїх арміях. Вони рішуче виступали проти іноземного засилля.

Примітно, що після війни німецькі офіцери, які щойно прибули до Туреччини, як вказує у своєму дослідженні німецький дослідник Г. Грюсхабер, несли службу в зовсім інших умовах. В 20-ті рр. ХХ ст. контракт з німецькими офіцерами міг бути розірваний турецькою стороною, якщо дипломатичні відносини загостряться. Німецький військовий фахівець повинен був поважати турецький військовий закон і своє начальство та носити цивільний одяг. Але, іноземний інструктор також мав право на користування системою охорони здоров'я турецької армії, мав статус офіцера [15, р. 215].³⁸

Під час війни докорінно змінилися напрями діяльності місії. Наприклад, якщо до війни німці активно створювали навчальні підрозділи, в яких після проходження тривалої підготовки молодші командири і солдати направлялися в нові частини для передачі набутих військових знань, то з 1914 р. на це не було часу. Акцент змінився – були організовані курси прискореної підготовки офіцерів.

³⁷ До кінця війни загальна німецька допомога Османській імперії була значною. Німці надали 559 гармат, 557 000 гвинтівок, 100 000 карабінів, 1 570 легких і 30 важких кулеметів, 200 000 шрапнеліх снарядів з 500 000 детонаторами, 930 мільйонів гвинтівочних патронів, майже 300 літаків і 30 вогнеметів. Загальна кількість нелетального спорядження, відправленого туркам, також була значною: 1 000 транспортних засобів, 16 000 протигазів, 244 польових телефонів, 20 військових телефонних комутаторів [12, р. 233].

³⁸ Туреччина запозичила досвід використання німецьких офіцерів Османської імперії під час Першої світової війни. Турецькі офіцери прагнули не допустити домінування німецьких інструкторів. Також у 1920-ті рр. були найняті французькі військові фахівці. Співробітники турецької військової академії вирішили, разом із німцями, залучати офіцерів Британії та США [15, р. 215].

Таким чином, якщо до 1914 р. німці брали активну участь у системі військової освіти Османської імперії, то під час війни брак часу не дозволив організувати якісне навчання. Це дало свій результат для підготовки молодших командирів. З 1916 р. в турецькій армії були створені школи піхотної підготовки з тактики штурмових груп, що стало спадщиною новітніх тактичних досліджень німців [15, р. 92-93].

Важливим новим напрямком у діяльності місій стало технічне забезпечення військових операцій. У сербській армії активно діяли французькі військові місії технічного характеру. Під час війни французькі офіцери допомагали сербам в організації авіації, зміцнювали військову медицину, покращували логістичне забезпечення бойових дій. Взагалі, діяльність французьких місій важко переоцінити, бо вони значно покращили боєздатність сербської армії після жахливого розгрому 1915 р. [10, с. 275]. Схожі події відбувалися і в армії Румунії в 1916-1918 рр. Французькі місії надали сильну технічну підтримку в розвитку артилерії, авіації, військового зв'язку, фортифікації та в інших військових галузях [1, р. 308-321].

У місіях було приділено багато увагу підготовці артилеристів на основі досвіду перших років війни. І французи, і німці, і росіяни навчали офіцерів союзників організації управління вогнем за допомогою інновацій телефонного зв'язку та координації вогню артилерійськими офіцерами-навідниками [13, р. 59; 26, р. 248].

Офіцери-інструктори, інженери-авіатори створювали союзні авіаційні підрозділи. Без допомоги льотчиків-інструкторів та авіаційних інженерів іноземних місій не могла б бути створена авіація Сербії, Росії, Румунії, Османської імперії.

Протягом 1916-1917 рр. поширилася механізація всіх армій. Місії почали навчати тактиці використання броневих автомобілів на полі бою. Цей напрямок став ще одним нововведенням у використанні нової техніки. Броньовики в той час поставлялися тільки з розвинених країн з потужною військовою економікою [1, р. 310-311].

І французи в Румунії, і німці в Османській імперії приділяли особливу увагу організації вищого військового управління. У цьому питанні офіцери німецької місії дотримувалися суворой командної практики і створили паралельний Генеральний штаб у складі османського Генштабу [13, р. 52]. Офіцери французької місії А. Бертло дотримувалися більш ліберальної моделі відносин з союзниками і досягли значних успіхів у встановленні прихованого управління армією королівства Румунії [1, р. 246-252]. Так, А. Бертло неодноразово брав участь у відпрацюванні важливих воєнно-політичних рішень [32, р. 124].³⁹

³⁹ Яскравий випадок подій 1917 р., коли Румунія опинилася на межі військової катастрофи, свідчить про це. Ситуація, що склалася після приходу до влади більшовиків, була дуже складна як із військового, так і з політичного боку. В Яссах, 18 листопада 1917 р. була скликана

Також активно діяли технічні місії фахівців зі зброї, які направлялися для налагодження передових на той час технологій виробництва зброї та боєприпасів [16, с. 25].⁴⁰

Робота залізниці під час Першої світової війни 1914-1918 рр. мала велике значення в організації логістики підтримки фронту. Для кращої організації в цей район інфраструктури також були направлені місії офіцерів та інженерів-залізничників [12, р. 233].

Таким чином, ще однією особливістю організації військових місій під час війни 1914-1918 рр. було їх технічне спрямування. Організація важкої артилерії, авіації, штабна служба у вищих ешелонах військової адміністрації, медична служба – це були важливі напрямки діяльності місії в період війни 1914-1918 рр. Цього не було до війни.

До 1918 р. відбулося насичення союзних армій військовими місіями, що в багатьох випадках збільшило боєздатність румунської, грецької, сербської, американської армій. Водночас, місії були не в змозі зупинити розпад російських та османських збройних сил.

Які чинники зумовили успіх діяльності військових місій? Необхідно зазначити важливість показника часу у створенні поля культурного впливу на армію. Наприклад, німецькі військові місії з перервами діяли в османській армії з 1882 по 1918 р., російські військові професіонали діяли в Чорногорії з 1901 по 1915 р., французькі військові місії діяли в грецькій армії з перервами з 1888 по 1918 р., а російська військова місія в Ірані діяла з 1879 по 1923 р. [23].⁴¹ Таким чином, орієнтація вищезазначених країн на військово-політичні союзи почалася задовго до Першої світової війни. І багаторічна діяльність військових місій мала величезне значення для залучення офіцерського корпусу на бік тієї чи іншої країни у війні 1914-1918 рр. Це був справжній культурний вплив, ефективний у воєнно-політичному напрямі.

Фактор мовної культури мав серйозний вплив на діяльність місії [27, с. 5]. Так, французький військово-політичний вплив в армії та адміністрації Османської імперії призвів до домінування французької мови в міжнаціональному спілкуванні до появи німецьких військових у Стамбулі. Французький культурний вплив значною мірою допоміг офіцерам місії під керівництвом А. Бертло в організації співпраці з румунськими офіцерами.

військова рада за участю прем'єр-міністра, генералів Презана, Авереску, Григореску, Ланковеску та Бертло, на якій мали бути визначені поведінка румунської армії у зв'язку з революцією в Росії [32, р. 124].

⁴⁰ Головнокомандувач французької армії генерал Ж. Жофр з дозволу уряду відправив до Росії французьких фахівців, які зналися на методиці збільшення виробництва снарядів, які успішно застосовувалися після початку війни на французьких заводах. У січні 1915 р. група фахівців із завданням французького Військового міністерства вирушила до Росії. Місія складалася з 12 офіцерів та інженерів з виробництва боєприпасів [16, с. 25-27].

⁴¹ У 1914 р. Перська козака бригада налічувала близько 30 російських офіцерів і унтер-офіцерів [23].

Велику симпатію до французької культури відчували і в російському офіцерському корпусі, що допомагало діяльності місій з Парижа.

Найважливішою темою ефективності діяльності місій є лідерські якості керівників військових професіоналів. Імена французьких генералів Ж. Ейду, А. Бертло, М. Жанена, П. Мондєзіра і німецьких генералів К. фон Гольца, О. фон Сандерса, Г. фон Зекта, а також російського генерала М.М. Потапова, як ефективних і впливових військових адміністраторів, залишилися в історії Великої війни 1914-1918 рр.

Ще одним із найважливіших факторів успішної діяльності місій була координація їх дій органами вищого військового командування – генеральними штабами європейських армій. Генштаби обґрунтовували політичному керівництву країн необхідність збільшення чисельності місій. Чимало, як позитивних, так і негативних, рішень протягом багатьох років визначало долю офіцерів, відправлених в складі місій в ту чи іншу країну.

На наш погляд, необхідно згадати діяльність французької військової місії в армії США в 1917-1918 рр. Це був дуже корисний епізод діяльності французьких військових місії для американської армії. Досвід передачі передових військових знань мав місце і стосовно молодій американській армії ще до її вступу в безпосередні бойові зіткнення з ворогом. Але, консервативний опір американських офіцерів мало не звів зусилля французької військової місії нанівець.

Але, потрібно визнати, що, однією з головних причин успішної діяльності військових місій у Першу світову війну була військово-політична орієнтація правлячої еліти конкретної країни на ту, чи іншу країну. Цей фактор був вирішальним.

Таким чином, діяльність військових місій в досліджуваних арміях повинна бути визнана ефективним важелем прийняття подальших політичних рішень у столицях Франції, Німеччини, Італії, Росії та інших найбільш розвинених країн того періоду.

Чому ж деякі місії під час війни не вирішили поставлених керівництвом завдань? Турецький військовий історик М. Уяр у своєму дослідженні вказує на недоліки діяльності німецьких військових місій в Османській імперії – відсутність єдиного керівництва. Німецький Генеральний штаб керував місіями з Берліна [13, р 77]. Французька система керівництва військовою місією в Румунії показала свою велику життєздатність. Управління всіма напрямками діяльності військових місій, організоване генералом А. Бертло, виявилось більш ефективним для відродження боєздатності румунської армії в 1917 р.

Важливою проблемою була якість діяльності військових професіоналів в арміях інших країн. Так, рекомендації і реформи в османській кавалерії, проведені напередодні війни німецькими офіцерами, виявилися помилковими. Невдалими виявилися дії німецького військового штабу групи «Йильдирим», очолюваного генералом Е. фон Фалькенгайном в 1917 р., що призвело до

звільнення його з посади і заміни О. фон Сандерсом, викликаним зі штабу сил оборони Стамбула.

У цілому, система організації військової місії з Німеччини в османській армії до 1914 р. кардинально відрізнялася від організації військових місій під час Першої світової війни.

Показовим є приклад Балканських воєн 1912-1913 рр. Участь у бойових діях 24 німецьких офіцерів, звільнених у відпустку зі збройних сил кайзера і зарахованих в армію Османської імперії, у Балканській війні 1912 р., дала Берліну багато інформації щодо реального стану османської армії. Офіцери, які були активними учасниками війни на боці турків, зокрема полковник О. фон Лоссов і капітан Ф. Ендерс, служили в штабах і командували цілими османськими з'єднаннями під час війни. Вони чітко визначили недоліки армії Султана під час Балканської війни 1912 р. [3, s. 250–251].⁴² На отриманих німецькою стороною досвіді діяльності місії у 1913 р. було сформовано нову консультативну військову місію під командуванням генерала О. фон Сандерса [50, р. 340]. Їх діяльність була значно ефективною попередніх місії з Німеччини, але, без діяльності місії що працювали в 1883-1912 рр. не можливо було досягти того рівня впливу, що мали німецькі офіцери з 1914 р.

Негативним моментом, що загострив відносини між офіцерами союзників, був шовіністичний погляд їх підопічних з боку німецьких і французьких офіцерів, які виконували військові завдання [15, s. 101-102; 1, р. 300-301]. Вони часто дивилися на армії союзників через призму реалій колоніалізму початку ХХ ст. Культурний шок від співпраці з союзними військовими також не сприяв встановленню відносин. Пізніше цей досвід показав потребу в ґрунтовній підготовці офіцерів місії для роботи в іншій культурі.

Цікавими є спроби створити з османських, іранських, арабських солдатів з'єднання, очолювані штабами та інструкторами, яких прислали під час війни. І не завжди цей досвід був успішним. Наприклад, діяльність групи німецьких штабних офіцерів в «оперативній групі F» (Група армій Yildirim (Блискавка) – тур.), очолюваній колишнім начальником Генерального штабу Німеччини генералом Е. фон Фалькенгаймом, в османській армії закінчилася звільненням з посади командира. Причиною була сильна протидія османських офіцерів, які не бажали передачі вищого командування німецьким офіцерам.

Без сумніву, обидві сторони військового трансферу за підсумками Першої світової війни прийшли до висновку про взаємну вигоду щодо професійного розвитку армій, в яких діяли військові місії.

Найважливішим підсумком досвіду, отриманого в результаті Першої світової війни щодо діяльності військових місій, необхідно назвати потребу скоординованої діяльності між дипломатами, представниками військово-морських місій і політичним керівництвом країни, яка направила місію.

⁴² Важливим зауваженням інструкторів було те, що вони зазначили, що німецькі офіцери не могли проводити патріотичні заходи в османській армії [15, s. 64].

Прикладом поганої координації діяльності кількох військових місій є діяльність німецьких офіцерів в Османській імперії в 1914-1918 рр., на що вказав турецький історик М. Уяр. І навпаки, воля і майстерність французького генерала А. Бертло призвела до ефективного панування єдиноначальності в організації діяльності кількох французьких місій у Румунії в 1916-1918 рр. Однак, спроба перенести позитивний досвід А. Бертло на російську армію не увінчалася успіхом через політичні причини та відмінність культур і масштабів діяльності [16, с. 198].⁴³

Суттєво відчувалося некоректне, зверхнє ставлення до османських офіцерів з боку німецьких старших командирів. Цей конфлікт висвітлюється в мемуарах німецьких офіцерів зі складу місії [15, р. 250-251].⁴⁴

Важливим епізодом діяльності місій стала спадщина їхнього впливу на армію, в якій вони працювали.

Найважливішим підсумком діяльності іноземних офіцерів у Румунії, Османській імперії, Греції та інших країнах стало впровадження у військову культуру таких показників, як: акуратність, пунктуальність, професіоналізм у кадровій політиці, підвищення ролі сержантів, впровадження новітніх військових технологій у бойову практику, уважне ставлення до деталей військової справи.

Зокрема під час війни в 1916 р. були організовані заходи щодо передачі досвіду окопної війни і застосування важкої артилерії. Німецькі та французькі військові професіонали, по суті, створили авіацію в Сербії, Румунії, Османській імперії та Російській імперії. Велику допомогу французька військова місія в 1916 р. надала армії Португалії [51].

Діяльність військових місій справила суттєвий вплив на формування національних військових шкіл, на розвиток національної військової думки

⁴³ Французька військова місія в Росії реформувалася за зразком місії генерала А. Бертло, що діяла в Румунії. У Парижі оцінили успіх генерала. Інструкції, дані в 1918 р. офіцерам Нісселю і Ланглуа (начальникам французьких місій в Росії), відповідали інструкціям, даним А. Бертло і членам його місії [16, с. 198].

⁴⁴ Баварський офіцер, який служив в османській армії під час Балканської війни 1912 р. полковник фон Лоссов згадував: «Якщо ідеалом пана є ледачий, неосвічений підданий, який максимально уникає всякої фізичної і розумової праці, то турки є такими. Турки – рабський народ, яким можна правити тільки за допомогою залізного прута, залізного кулака, відшмагати і виховувати в порядку, дисципліні, праці». Франц Карл Ендрес, колишній баварський капітан, який вступив до турецької армії у чині майора, відреагував на культурний шок, який він пережив у Туреччині, дуже схожим чином. Він відразу ж рекомендував розпустити німецьку військову місію, щоб не довелося «занадто соромитися» неминучого поділу Туреччини. Чого не вистачає Туреччині, так це справжнього правлячого класу, як у державі в цілому, так і в армії. «Високопоставлені люди» жили за девізом: «Комфорт і незалежність повинні залишатися». Цитати за: Grüßhaber G. The “German Spirit” in the Ottoman and Turkish Army, 1908-1938 [15, р. 250-251].

румунської, грецької, турецької [47, р. 106–107; 48, р. 200] армій та багатьох згаданих збройних сил того часу.

Це підкреслює у своїх працях, створених на основі архівних джерел, відомий турецький військовий історик М. Уяра. Зокрема, він вказує на сильний і дієвий вплив німецької військової думки на становлення турецької військової школи [48].

Прорахунки в організації, наприклад, діяльності німецьких військових місій в Османській імперії під час війни слугувала підґрунтям для висновків щодо діяльності місій у військово-політичному контексті.

Що ж дала діяльність військових професіоналів під час світової війни для країн, які направили місії?

Важливою функцією військових місій для військово-політичного керівництва провідних армій Європи був збір інформації про реальний стан справ у воюючій країні. Ця інформація часто приховувалася політичним керівництвом Румунії, Османської імперії, Чорногорії та інших країн. Військові професіонали з місій побачили реальні недоліки в бойових частинах союзних армій.

Негативний досвід німців в османській армії привів до розуміння необхідності більш детальної культурної підготовки офіцерів для роботи в іноземних арміях в межах військової місії. Це зазначив відомий генерал Першої світової війни О. фон Сандарс у своїх мемуарах написаних після війни на основі служби в османській армії: «Я читав звіти колишніх німецьких офіцерів-реформаторів, [офіцерів зі складу німецької місії – *С.Ф.*] які скаржилися на труднощі завоювання радикального впливу при поганому знанні турецької мови» [27, с. 5]. Підтверджує цей факт і сучасний, авторитетний історик османської армії М. Уяр: «Османські офіцери відкрито висловлювали свої претензії, не соромлячись критикували й ставили під сумнів призначення, зміни в обов'язках і відповідальності в Генеральному штабі, збільшення кількості німецьких офіцерів, таємний зв'язок із Берліном. Зарозуміле ставлення німецьких офіцерів, різне поводження і той факт, що вони контролювали всі критичні точки, посилювали дискомфорт і параною» [28, р. 148].

Таким чином, Перша світова війна 1914–1918 рр. стала справжнім полігоном для випробувань нової промислової війни, де значну роль у військово-політичному напрямку відіграли європейські військові місії в арміях, які були недостатньо організовані з професійного боку і були слабо ознайомлені з досвідом сучасної війни.

Спадщина участі військових фахівців у місіях під час війни 1914–1918 рр. була помітна в кадровій політиці 30-х рр. ХХ ст. Так, однією з причин призначення генерала Н. фон Фалькенхорста у Вермахт відповідальним за проведення операції з окупації Норвегії в 1940 р. була його участь у бойовому завданні у складі місії у Фінляндії в 1918 р. Він був начальником штабу дивізії фон дер Гольц. Офіцер французької армії Ш. де Голль (майбутній президент

республіки) також брав участь у військовій місії в Польщі в 1919 р. [18; 42]. Успішний генерал Першої світової війни Г. фон Сект, який очолював османський Генеральний штаб у 1917-1918 рр. [11; 231], в 1933 р. після 7 років командування збройними силами Веймарської республіки – Рейхсверу, прийняв запрошення голови Китаю генерала Чан Кайші надати допомогу в реформуванні армії Гоміньдану в Китаї.

Аналізуючи досвід Першої світової війни та діяльність військових місій у арміях країн Антанти, можна прийти до висновку, що участь у військових місіях з реформування іноземних армій була значним кар'єрним кроком у житті багатьох вищих військових керівників Франції та Німеччини.

Такі активні дії військових місій на фронтах і великі досягнення в підвищенні бойової готовності союзних армій змусили військово-політичні еліти провідних європейських країн звернути увагу на підготовку і діяльність військових місій після Першої світової війни. Париж, Лондон, Берлін, Рим стали ретельно стежити за будь-якими спробами передати військові знання модернізованим арміям багатьох країн. Наголошуючи на ефективності німецьких військових місій в арміях союзників, умови Версальського миру 1919 р. заборонили німецьким офіцерам брати участь в інструкторській діяльності будь-якої країни.

Офіцери армії Туреччини також робили свої висновки з досвіду взаємин з офіцерами німецьких військових місій після війни 1914-1918 рр. Німецькі відставні офіцери, запрошені до Турецької військової академії у 1920-1930-х рр., вже не мали таких привілейованих умов контракту, як місія 1913 р. під керівництвом генерала О. фон Сандерса. Турецькі військові засвоїли гіркий урок Першої світової війни 1914-1918 рр. та не бажали бути колоніальною армією в подальшому.

Розуміючи важливість діяльності місій у військово-політичному значенні, не випадково після 1918 р. Генеральний штаб французької армії направив свої військові місії до Фінляндії, Польщі, Чехословаччини, Румунії, Греції [18].⁴⁵ Так, Париж активно використовував досвід інструкторської діяльності місій, накопичений під час бойових дій Першої світової війни, у Росії, Сербії, Греції та Румунії.

Рейхсвер також активно використовував можливість збереження військових фахівців, після обмежень, викликаних Версальським договором 1919 р., направляючи офіцерів колишньої кайзерівської армії в межах таємних військових місій в Турецьку республіку, Болівію, Китайську республіку і Радянський Союз. Метою цих дій було збереження професійних кадрів і розвиток німецької військової науки.

⁴⁵ Детальніше щодо місій після 1918 р. див: Schramm T. Francuskie misje wojskowe w państwach Europy Środkowej 1919-1938. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1987. 315 s.

У цілому, досвід вивчення діяльності військових місій провідних держав в арміях союзників у Першій світовій війні 1914-1918 рр. є актуальним та корисним як для історичної, воєнно-історичної науки, так і для дослідження сучасної військової справи.

Список використаних джерел та літератури

1. Grandhomme J.-N. Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918): genèse ; aspects diplomatiques, militaires et culturels avec leurs incidences; prolongements et perspectives, Lille, 1999: Atelier national de Reproduction des Thèses. Service historique de l'armée de terre. 1120 p.
2. Grant J. A. The Arms Trade in Eastern Europe, 1870-1914. *Girding for Battle: The Arms Trade in a Global Perspective*, 1815-1940. J.A. Grant, D.J. Stoker. Connecticut London: Westport, Hardcover, 2003. P. 25-42.
3. Storz D. *Kriegsbild und Rüstungsvor 1914 Europäische Landstreitkräfte vor dem Ersten Weltkrieg*. Berlin; Bonn: Mittler, 1992. 407 s.
4. Yorulmaz N. *Arming the Sultan: German Arms Trade and Diplomacy in the Ottoman Empire before World War I*. London: I. B. Tauris, 2014. 349 p.
5. Masaya N. *Les missions militaires francaises au Japon entre 1867 et 1889*. These de doctorat del'Universite Sorbonne: Paris. Universite Sorbonne, 2018. 466 p.
6. Танчев И. Българи в чуждестранни военнoучебни заведения (1878-1912). София, ИК «Гутенберг», 2008. 259 с.
7. Стойић Б. Француске војне мисије у Балканским ратовима (1912-1913). *Војноисторијски гласник*. 2016. № 1. С. 26-45.
8. Фалько С.А. Діяльність європейських військово-інструкторських місій у країнах Південно-Східної Європи на початку ХХ ст. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2021. № 1 (13). С. 24-53.
9. Torrey G. E. Henri Mathias Berthelot: soldier of France, defender of Romania. Portland: Center for Romanian Studies, 2001. 432 p.
10. Stojić B. French military missions in Serbia during 1915. *The Great War in 1915*. Edited by Dr. Dalibor Denda, Dr. Mario Christian Ortner. Heeresgeschichtliches Museum/Militärhistorisches Institut, Strategic Research Institute Belgrade, 2017. P. 256-276.
11. Wallach J. *Anatomie einer Militärhilfe. Die Preuisch-deutschen Militar missionen in der Turkei 1835-1919*. Dusseldorf, 1976. 326 p.
12. Erickson J. E. *Ottoman Army effectiveness in World War I: a comparative study*. New York, NY: Routledge. 2007. 264 p.
13. Uyar M. Sandersaskeriyardımmisyonu (1913-1918). *CumhuriyetTarihiAraştırmalarıDergisi* 15 (30), Yıl 15, Sayı 30 (Güz 2019). S. 29-84.
14. Uyar M. *The Ottoman Army and the First World War*. Description: Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2021. 466 p.
15. Grüşhaber G. *The "German Spirit" in the Ottoman and Turkish Army, 1908-1938: A history of military knowledge transfer* Hardcover., Berlin: Walter de Gruyter GmbH, 2018. 300 p.
16. Павлов А.Ю. Гельтон Ф. В кабинетах и окопах. Французские военные миссии в России в годы Первой мировой войны. СПб.: ПХГА, 2019. 248 с.
17. Bordeaux P.-E. *Trois françaises en Grèce: Fabvier, Vosseur, Eydoux. L'Acropole: revue du monde hellénique*. 1930. Tome V, № 17-18. P. 47-78.
18. Schramm T. *Francuskie misje wojskowe w państwach Europy Środkowej 1919-1938*. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1987. 315 s.
19. Cronin S. An experiment in military modernization: constitutionalism, political reform and the Iranian Gendarmerie, 1910-21. *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, № 3, July 1996. P. 106-138.

20. Ruis E. Vechtmissie Nederlandse militairen in Albanie 1913-1914. – Just Publishers, 2013. 256 p.
21. Pasqualini M. G. Missioni dei Carabinieri all'estero. Vol. I: 1855-1935. Ente Ed. per l'Armadi Carabinieri, 2001. URL: [https://www.carabinieri.it/arma/arma-all'estero/proiezione-internazionale/vol-i-1855---1935/1912---1923-\(greceia\)/in-grecia-pag-2](https://www.carabinieri.it/arma/arma-all'estero/proiezione-internazionale/vol-i-1855---1935/1912---1923-(greceia)/in-grecia-pag-2)
22. Frémeaux J. Les interventions militaires françaises au Levant pendant la Grande Guerre. *Guerres mondiales et conflits contemporains* 2016. 2. №262. P. 49-72.
23. Burke T. An instrument of British meddling in and muddling out of Iran during and after the First World War – The South Persia Rifles, 1916 to 1921. 2016. *Royal Dublin Fusiliers Association website*. URL: <https://www.greatwar.ie/wp-content/uploads/2016/03/South-Persia-Rifles.pdf>
24. Keene J. D. Uneasy alliances: French military intelligence and the American army during the first world war. *Intelligence and National Security*. Volume 13, 1998 Issue 1. *Knowing Your Friends Intelligence Inside Alliances and Coalitions From 1914 to the Cold War*. Edited by Martin S. Alexander. P. 18-36.
25. Berthelot H.-M. General Henri Berthelot and Romania: Memoires et correspondence 1916-1919. Boulder and New York: East European Monographs; Distributed by Columbia University Press, 1987. 432 p.
26. Winogradsky Général (Aleksandr Nikolaevich Winogradsky). La Guerre sur le front oriental en Russie Roumanie. Mis au point et commenté par le général Malletterre. Softcover. Général (Pierre Marie Gabriel) Malletterre. 1926. 1st Edition. Softcover. Octavo. 380 p.
27. Liman von Sanders O. K. Fünf Jahre Türkei. Berlin: Scherl, 1919. 418 s.
28. Uyar M. Binbaşı Abdürrauf'un Harp Günlükleri; Osmanlı Genelkurmayı'nda Alman Komutanların Emrinde. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2022. 176 s.
29. Sarrou A. Le Capitaine Sarrou un officier français au service de l'empire ottoman: Dix ans séjour en Turquie ou la réorganisation de la gendarmerie ottomane 1904-1914. Gorgias Press, 2011. 104 p.
30. Troubridge E. The Forgotten Admiral: extracts from the diary of Sir Ernest Troubridge: (1915-1919). 1st ed., Radio Television of Serbia; The Republic of Serbia Ministry of Defence – “Odrbrana” Media Centre; The British Embassy, 2017. 342 p.
31. Потапов Н. М. Руски војни агент у Црној Гори. т. 1, Извјештаји, рапорти, телеграми, писма: 1902–1915 г., Подгорица: Историјски институт Црне Горе; Москва: Институт за руску историју РАН, Руски државни војно-историјски архив, 2003. 596 с.
32. Popa V. Muzeul Militar Național 'Regele Ferdinand I.': Misiunea generalului Coandă la Stavka, 1916-1917 (The mission of general Coandă in the War Head Quarter, 1916-1917), Bucharest: Editura Militară, 2010. 425 p.
33. Knox A. With the Russian army, 1914-1917: being chiefly extracts from the diary of a military attache. Volume 2. New York: E. P. Dutton and Company, 1921. 760 p.
34. Goltz R. Graf von der. Meine Sendung in Finnland und im Baltikum. Leipzig: K.F. Koehler. 1920. 360 s.
35. Виноградский А. Н. Операции на Румынском фронте с января по март 1917 г. 1919 г. ГАРФ. ФР-6260. Оп. 1 Д. 2 л. 2-34.
36. Маннергейм Карл Густав. Спогади: у 2 т. К.: Наш Формат, 2024. Т. 1. 376 с.
37. Kress Von Kressenstein F. F. Meine Mission im Kaukasus. Verlag “Samschoblo”. Tbilissi, 2001. 161 s.
38. Delaroche J-M. Droit d'ingérence et concurrence militaire internationale en Méditerranée orientale: les puissances européennes et le maintien de l'ordre dans les Balkans, du traité de Berlin (1878) à la Première Guerre mondiale: Mémoire pour le diplôme de docteur en spécialités historique. Université Charles de Gaulle. Lille, 2016. 334 p.
39. Simou B. Les réformes militaires au marocde 1844 à 1912. Rabat: Université de Mohammed V, Faculté des lettres et des sciences humaines, 1995. 528 p.

40. Nunn F. M. Yesterday's Soldiers: European Military Professionalism in South America, 1890–1940. University of Nebraska Press, 1983. 365 p.
41. Врангель П. Н. Записки. Ноябрь 1916 – ноябрь 1920. Главнокомандующий. М. Варгиус. 2004. 668 с.
42. Федоров В. Г. Оружейное дело на грани двух эпох: (работы оружейника 1900-1935 гг.). Оружейное дело в первую империалистическую войну. М.: Артиллерийская академия. Ч. 2. 1939. 130 с.
43. Autric R. La rivalité franco-américaine: l'instruction des soldats américains en France (1917-1918). *Revue historique des armées* [Online], 246. 2007. P. 22-32. URL: <http://journals.openedition.org/rha/2363>
44. Vagts A. The Military Attaché. Princeton: Princeton University Press, 1967. 330 p.
45. Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdulhamid ve Osmanli Ordusu. Yayına Hazırlayanlar Baklanov M. Ilyas K. Zeytinburnu Belediyesi. 2018. 238 p.
46. Wiest A. The Reluctant Pupil. The American Army on the Western Front, 1917–18. World War I Companion. Edited by Matthias Strohn, Gary D. Sheffield, Michael S. Neiberg. Bloomsbury: Osprey, 2013. P. 195-210.
47. Uyar M., Guvenc S. A tale of two military missions: The Germans in the Ottoman Empire and the Americans in the Republic of Turkey. *War & Society*. Vol. 41, 2022. Issue 2. P. 85-106.
48. Uyar M., Varoglu K. In Search of Modernity and Rationality. The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective. *Armed Forces & Society*. Vol. 35, Number 1 October, 2008. P. 180-202.
49. Goya M. L'Invention de la guerre moderne: Du pantalon rouge au char d'assaut 1871–1918. Tallandier, 2014. 480 p.
50. Erickson E. Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913. Praeger, Westport, Conn., 2003. 403 p.
51. Derou J. Les relations franco-portugaises (1910-1926). Paris: Éditions de la Sorbonne. 1987. 272 p. URL: <https://books.openedition.org/psorbonne/51938#anchor-toc-1-9>

References

1. Grandhomme, J.-N. (1999). *Le general Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie meridionale (1916-1918): genese; aspects diplomatiques, militaires et culturels avec leurs incidences; prolongements et perspectives*, Lille. Atelier national de Reproduction des Theses. Service historique de l'armee de terre. [In French].
2. Grant, J. A. (2003). *The Arms Trade in Eastern Europe, 1870–1914*. Girding for Battle: The Arms Trade in a Global Perspective, 1815–1940. J.A. Grant, D.J. Stoker. Connecticut London: Westport, Hardcover, R. pp. 25–42. [In English].
3. Storz, D. (1992). *Kriegsbild und Rustungvor 1914 Europäische Landstreitkrafte vor dem Ersten Weltkrieg*. Berlin; Bonn: Mittler. [In German].
4. Yorulmaz, N. (2014). *Arming the Sultan: German Arms Trade and Diplomacy in the Ottoman Empire before World War I*. London: I. B. Tauris. [In English].
5. Masaya, N. (2018). *Les missions militaires francaises au Japon entre 1867 et 1889*. These de doctorat del'Universite Sorbonne; Paris. Universite Sorbonne. [In French].
6. Tanchev, I. (2008). *Blgari v chuzhdestranni voennouchebni zavedeniya (1878-1912)*. Sofiya, IK "Gutenberg". [In Bulgarian].
7. Stojih, B. (2016). Francuske vojne misije u Balkanskim ratovima (1912–1913). *Vojnoistorijski glasnik*, 1, ss. 26–45. [In Serbian].
8. Falko, S. A. (2021). Diylnisty evropejskih vijskovo-instruktorskih misij u krayinah Pivdenno-Shidnoyi Yevropi na pochatku XX st. *Problemy vsesvitnoyi istoriyi: naukovy zhurnal*, 1 (13), ss. 24-53. [In Ukrainian].
9. Torrey, G. E. (2001). *Henri Mathias Berthelot: soldier of France, defender of Romania*. Portland: Center for Romanian Studies. [In English].

10. Stojic, B. (2017). French military missions in Serbia during 1915. *The Great War in 1915*. Edited by Dr. Dalibor Denda, Dr. Mario Christian Ortner. Heeresgeschichtliches Museum/Militarhistorisches Institut, Strategic Research Institute Belgrade, pp. 256-276. [In English].
11. Wallach, J. (1976). *Anatomie einer Militärhilfe. Die Preussisch-deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835-1919*. Dusseldorf. [In German].
12. Erickson, J. E. (2007). *Ottoman Army effectiveness in World War I: a comparative study*. New York, NY: Routledge. [In English].
13. Uyar, M. (2019). Sanders askeri yardim misyonu (1913-1918). *Cumhuriyet Tarihi Arastirmalari Dergisi* 15 (30), Yil 15, Sayi 30, ss. 29-84. [In Turkish].
14. Uyar, M. (2021). *The Ottoman Army and the First World War*. Description: Abingdon, Oxon; New York: Routledge. [In English].
15. Grusshaber, G. (2018). *The "German Spirit" in the Ottoman and Turkish Army, 1908-1938: A history of military knowledge transfer* Hardcover. Berlin: Walter de Gruyter GmbH. [In English].
16. Pavlov, A. Yu., Gelton, F. (2019). *V kabinetah i okopah. Francuzskie voennye missii v Rossii v gody Pervoy mirovoj vojny*. SPb.: RHGA. [In Russian].
17. Bordeaux, P.-E. (1930). Trois francaises en Grece: Fabvier, Vosseur, Eydoux. *L'Acropole: revue du monde hellenique*. Tome V, № 17–18, pp. 47–78. [In French].
18. Schramm, T. (1987). *Francuskie misje wojskowe w panstwach Europy Srodkowej 1919-1938*. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM. [In Polish].
19. Cronin, S. (1996). An experiment in military modernization: constitutionalism, political reform and the Iranian Gendarmerie, 1910-21. *Middle Eastern Studies*, Vol. 32, № 3, July, pp. 106-138. [In English].
20. Ruis, E. (2013). *Vechtmissie Nederlandse militairen in Albanie 1913-1914*. Just Publishers. [In Dutch].
21. Pasqualini, M. G. (2001). *Missioni dei Carabinieri all'estero*. Vol. I: 1855-1935. Ente Ed. per l'Arma dei Carabinieri. [Online]. Available from: [https://www.carabinieri.it/arma/arma-all'estero/proiezione-internazionale/vol-i-1855---1935/1912---1923-\(greceia\)/in-grecia-pag-2](https://www.carabinieri.it/arma/arma-all'estero/proiezione-internazionale/vol-i-1855---1935/1912---1923-(greceia)/in-grecia-pag-2) [In Italian].
22. Fremeaux, J. (2016). Les interventions militaires francaises au Levant pendant la Grande Guerre. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2. № 262, pp. 49-72. [In French].
23. Burke, T. (2016). *An instrument of British meddling in and muddling out of Iran during and after the First World War – The South Persia Rifles, 1916 to 1921*. Royal Dublin Fusiliers Association website. [Online]. Available from: <https://www.greatwar.ie/wp-content/uploads/2016/03/South-Persia-Rifles.pdf> [In English].
24. Keene, J. D. (1998). Uneasy alliances: French military intelligence and the American army during the first world war. *Intelligence and National Security*. Volume 13, Issue 1. Knowing Your Friends Intelligence Inside Alliances and Coalitions From 1914 to the Cold War. Edited by Martin S. Alexander, pp. 18-36. [In English].
25. Berthelot, H.-M. (1987). *General Henri Berthelot and Romania: Memoires et correspondance 1916-1919*. Boulder and New York: East European Monographs; Distributed by Columbia University Press. [In English].
26. Winogradsky General (1926). (Aleksandr Nikolaevich Vinogradsky). *La Guerre sur le front oriental en Russie en Roumanie. Mis au point et commente par le general Malletterre*. Soft cover. General (Pierre Marie Gabriel) Malletterre. 1st Edition. Soft cover. Octavo. [In French].
27. Liman von Sanders, O. K. (1919). *Funf Jahre Türkei*. Berlin: Scherl. [In German].
28. Uyar, M. (2022). *Binbasi Abdurrauf'un Harp Gunlukleri; Osmanli Genelkurmayi'nda Alman Komutanlarin Emrinde*. Istanbul: Is Bankasi Kultur Yayinlari. [In Turkish].

29. Sarrou, A. (2011). *Le Capitaine Sarrou un officier francais au service de l'empire ottoman: Dix ans sejour en Turquie ou lareorganisation de la gendarmerie ottomane 1904-1914*. Gorgias Press. [In French].
30. Troubridge, E. (2017). *The Forgotten Admiral: extracts from the diary of Sir Ernest Troubridge: (1915-1919)*. 1st ed., Radio Television of Serbia; The Republic of Serbia Ministry of Defence – “Odbrana” Media Centre; The British Embassy. [In English].
31. Potapov, N. M. (2003). *Ruski vojni agent u Crnoj Gori. t. 1, Izvjeshtaji, raporti, telegrami, pisma: 1902–1915 g.*, Podgorica: Istorijski institut Crne Gore; Moskva: Institut zarusku istoriju RAN, Ruski drzhavni vojno-istorijski arhiv. [In Serbian].
32. Popa, V. (2010). *Muzeul Militar Național 'Regele Ferdinand I.': Misiunea generalului Coandă la Stavka, 1916-1917* (The mission of general Coandă in the War Head Quarter, 1916-1917), Bucharest: Editura Militară. [In Romanian].
33. Knox, A. (1921). *With the Russian army, 1914-1917: being chiefly extracts from the diary of a military attache*. Volume 2. New York: E. P. Dutton and Company. [In English].
34. Goltz, R. Graf von der. (1920). *Meine Sendung in Finnland und im Baltikum*. Leipzig: K.F. Koehler. [In German].
35. Vinogradskij, A. N. (1919). *Operacii na Rumynskom fronte s yanvary po mart 1917 g.* 1919 g. GARF. FR-6260. Op. 1 D. 2 l. 2-34. [In Russian].
36. Mannergejm, K. G. (2024). *Spogadi: u 2 t.* Kyiv: Nash Format, T. 1. [In Ukrainian].
37. Kress Von Kressenstein, F. F. (2001). *Meine Mission im Kaukasus*. Verlag “Samschoblo”. Tbilisi. [In German].
38. Delaroche, J-M. (2016). *Droit d'ingérence et concurrence militaire internationale en Méditerranée orientale: les puissances européennes et le maintien de l'ordre dans les Balkans, du traité de Berlin (1878) à la Première Guerre mondiale: Mémoire pour le diplôme de docteur en spécialités historique*. Université Charles de Gaulle. Lille. [In French].
39. Simou, B. (1995). *Les reformes militaires au maroc de 1844 a 1912*. Rabat: Université Mohammed V, Faculté des lettres et des sciences humaines. [In French].
40. Nunn, F. M. (1983). *Yesterday's Soldiers: European Military Professionalism in South America, 1890–1940*. University of Nebraska Press. [In English].
41. Vrangeli, P. N. (2004). *Zapiski. Noyabr 1916 – noyabr 1920. Glavnomanduyushij*. Moskva: Vargius. [In Russian].
42. Fedorov, V. G. (1939). *Oruzhejnoe delo na grani dvuh epoh: (raboty oruzhejnika 1900-1935 gg.): Oruzhejnoe delo v pervuyu imperialisticheskuyu vojnu*. Moskva: Artillerijskaya akademiya, Ch. 2. [In Russian].
43. Autric, R. (2007). *La rivalité franco-américaine: l'instruction des soldats américains en France (1917-1918)*. *Revue historique des armées*, 246, pp. 22-32. [Online]. Available from: <http://journals.openedition.org/rha/2363> [In French].
44. Vagts, A. (1967). *The Military Attache*. Princeton: Princeton University Press. [In English].
45. Bashanov, M., Ilyas, K. (2018). *Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu. Zeytinburnu Belediyesi Yayınları*. İstanbul. [In Turkish].
46. Wiest, A. (2013). *The Reluctant Pupil. The American Army on the Western Front, 1917-18. World War I Companion*. Edited by Matthias Strohn, Gary D. Sheffield, Michael S. Neiberg. Bloomsbury: Osprey, pp. 195-210. [In English].
47. Uyar, M., Guvenc, S. (2022). *A tale of two military missions: The Germans in the Ottoman Empire and the Americans in the Republic of Turkey*. *War & Society*, 41(2), pp. 85-106. [In English].
48. Uyar, M., Varoglu K. (2008). *In Search of Modernity and Rationality. The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective*. *Armed Forces & Society*, 35(1), pp. 180-202. [In English].
49. Goya, M. (2014). *L'Invention de la guerre moderne :Du pantalon rouge au char d'assaut 1871–1918*. Tallandier. [In French].

50. Erickson, E. (2003). *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913*. Praeger, Westport, Conn. [In English].
51. Derou, J. (1987). *Les relations franco-portugaises (1910-1926)*. Paris: Éditions de la Sorbonne. [Online]. Available from: <https://books.openedition.org/psorbonne/51938#anchor-toc-1-9> [In French].

Falko S. *The activities of Military Missions of the Leading European States in the Allied Armies during the First World War, 1914-1918: Generalization of the Problem.*

The most recent scientific achievements in the field of military history are related to the use of new methods developed by leading historians of the late XX - early XXI centuries. This allowed expanding the understanding of an important scientific area of military history – the borrowing of the latest army technologies and methods using foreign military missions. Scholars who studied the evolution of military affairs during the First World War did not actively use the method of generalization and comparativism when analyzing the activities of foreign military missions in 1914 to 1918. As a rule, only specific military missions to individual countries were studied, which led to fragmented knowledge about the history of missions. For example, a number of studies have focused on the activities of German and French military missions in the armies of their allies during the First World War. However, no generalizing work has yet been created that would focus on such a complex phenomenon as the adoption of various areas of military innovation with the help of foreign military experts. As a rule, scholars have focused their attention on the impact of foreign military professionals on armies in which officers performed their duties as part of missions. The activities of the missions themselves remained only a part of the general problem of studying the First World War during 1914 to 1918.

The study is devoted to generalizing the problems of military missions in the context of large-scale hostilities of 1914-1918, in particular, the attention is focused primarily on comparing the activities of the German military mission (in the Ottoman Empire in 1913 to 1918) and the French military mission (in Romania in 1916 to 1918). The activities of other French, German, and Russian military missions, as well as Italian, Dutch, and Swedish gendarmerie missions in the armed forces of the Allied powers during the 1914 to 1918 war are analyzed. The method of comparison and generalization of vast military experience, which is relevant for the modern military history space, is involved in the scientific discourse.

Keywords: military missions, military instructors, military modernization, World War I 1914-1918.